

«Mobber» - en diagnose?

TEKST

Dag Hareide

PUBLISERT 1. november 2004

«Hvorfor denne vekt på utilstrekkelighetspråk i stedet for et mestringspråk?»

Ordet mobbing kom inn i de nordiske språk på 1970-tallet. Nå brukes det av konge og statsminister i nyttårstaler, og er stikkordet for å få penger til forskning og kampanjer for millioner. Det er et ord som er spesielt mye brukt i Norden og spesielt mye i skolen. Hvorfor? Og hva betyr ordet? Og hva fører disse kampanjene til? Nylig har Nordisk Råd kommet ut med to større forskningsrapporter om mobbing. De sier at feltet har vært dominert av noen få forskere med et smalt perspektiv. Da tenker de ikke minst på HEMIL-senteret med Dan Olweus og til dels Erling Roland ved senter for atferdsforskning. Jeg ønsker å utfordre denne «norske mobbediskursen» med 9 kritiske kommentarer:

1. Opprinnelig betydde ordet «gruppevold», og noen forskere som Anatol Pikas vil fortsatt bruke ordet til å fokusere på gruppeprosesser. Men andre har individualisert det. Dan Olweus definerer det som plaging utført av en eller flere over lengre tid, med ond hensikt og med ubalanse i maktforhold. I Sverige har mange begynt å erstatte det med «krenkende handlinger». Da fjerner man vekten på den onde hensikt, og tar utgangspunkt i den krenkedes opplevelser. I folkelig bruk har det blitt et felles navn for et kolossalt mangfold av handlinger: erting, sosial isolering, slåsskamp, baktalelse, diskriminering, fysisk mishandling, ironisk kommentar. De motstridende definisjonene og utflytende mangfold gjør en pedagogisk bruk av begrepet betenkelig.
2. Dette blir spesielt ille når man tror man kan måle mobbing i ett tall ved hjelp av overflatiske spørreskjemaer. Dette har utviklet seg som en sport, med Norge som ledende nasjon. Det har kommet så mange målinger at man kan velge mellom dem som sier at mobbing øker, eller ikke. Men hvordan kan man måle alt fra ironiske smil til voldelig mishandling i ett tall? Det ligger mange metodiske problemer i dette. En ting er «Hawthorn-effekten» når man bruker det på enkeltskoler. En annen er selve diskursteorien. En tredje er at man måler elevens opplevelse av krenkelse samtidig som man fastholder at dette dreier seg om ondsinnede handlinger.

3. Den norske mobbediskursen har lagt vekt på at «mobberen» som individ er problemet. Flere nordiske mobbeforskere har blitt provosert av dette, og driver forskning med nye perspektiver, som folkehelse, sosiologi, kjønn, makt, antropologi, arbeidsmiljø, barnerettigheter, skolesystem, utviklingspsykologi. I tillegg til individualiseringen tegner Olweus et bilde av «mobbere» som selvsikre uten empati. Roland sier at de får kick av å mobbe. Folkelig forstått står vi altså overfor psykopater og sadister? Kan dette avdekkes ved spørreskjemaer hvor forekomst av mobbing flatt regnes ut som forekomst av 10 % «mobbere» (psykopater) på en skole? Vi vet fra mer avansert forskning som Zimbardos og Milgrams forsøk at de aller fleste av oss i spesielle situasjoner kan begå grusomheter. Hva ønsker man å oppnå ved å bruke «mobber» som en kvasipsykiat-risk diagnose?

4. Det gode med fokus på mobbing er at stadig flere voksne forstår at man må gripe inn. Men betyr det at man skal straffe? Olweus foreslår sanksjoner som består av isolering og ydmykelse. I behandlingen av mobbing kan man velge mellom en modell bygget på gjenopprettende rettferdighet, eller straffende rettferdighet. Konfliktråd som alternativ til rettssak. Gjenopprettende rettferdighet krever at utøveren skal konfronteres – ikke fordi hun har brutt en regel og skal straffes av en myndighet, men fordi hun har skadet en annen person og skal gjenopprette skaden. Konfrontasjonen og samtalen mellom dem det gjelder må bestemme utfallet og ledes av en tredjeperson. Dette gir også en annen rolle for «mobbeofferet». I sosialdemokratiet får man oppmerksomhet og ikke sjelden statstøtte ved å være offer. Det kan bli en felle. Det er bedre å være aktør. Dersom man velger straffesak som modell for behandling av mobbing, så vil læreren ofte bli både etterforsker, påtalemyndighet og dommer i en person. Da må man huske at FNs konvensjon for barnerettigheter gjelder både den som rammes av mobbing og den som utfører det. Og rettighetene dreier seg ikke bare om beskyttelse, men også om deltakelse og det å få tilført ressurser. (De tre P'er: Protection, Participation, Provision)

5. De ledende antimobbeprogram fra Olweus og Roland tar ikke metodisk opp læreres mobbing av elever(!) Det nevnes heller ikke spesifikt i Mobbemanifestet. Undersøkelse viser at læreres mobbing er til dels et like stort problem som mobbing fra medelever – slik elever ser det. Mens lærere og foreldre mener det er et mindre problem. Den svenske forskeren Gunnel Colmerud har vist oss «det kollegiale paradokset». Lærere har lettere for å gripe inn overfor kolleger som gir etter for elever enn for de som krenker elever. Hvordan kan lærere lære elever ikke å mobbe, når de ikke tar opp egen mobbing?

6. I regjeringens tilbakemelding til FN om barnekonvensjonen ber elever om at de må få delta mer i programmene mot mobbing. Mobbeforskerne har i liten grad spurt elever om hva de synes er årsaker og løsninger. Det har derimot Redd Barna/Forandringsfabrikken. Med kreative metoder har de fått svar som for eksempel sier at de som mobber og de som mobbes er ganske like bak maska. Det er svært mange elementer i arbeidet mot plaging og sosial isolering hvor elevers kunnskaper og metoder er de beste. Det er ikke nok å rope på de voksne.

7. De ledende antimobbeprogrammene i Norge kommer som omfattende pakker som skolen må kjøpe. De er ferdigpakket med mål og metoder ovenfra ned. Lærere kan bli gjort til instruktører og elever til problemer. I motsetning til denne instrumentalistiske kampanjepedagogikken kunne man tenke seg noe mer organiske programmer hvor man først spør elever og lærere om hva som er problemet, og så bygger opp langsiktige programmer tilpasset den enkelte skole. Danmark har fulgt en slik linje, og ting tyder på at Utdanningsdirektoratet nå vil satse mer på den linjen. Det er underlig at utdanningsminister Clemet har økt støtte til slike sentralstyrte instrumentalistiske programmer samtidig som hun står for mer lokalt selvstyre. En effekt er at vi har fått forskningsmiljøer som samtidig er blitt misjonsstasjoner for egne programmer. Og disse har bare evaluert seg selv og mangler en uavhengig evaluering.

8. Innsikten fra konflikts- og overgrepforskning kan uttrykkes i en konfliktpyramide. Først må man arbeide med selvtillit, empati, kommunikasjonsevne og samarbeid. Så kan man arbeide med ferdigheter i å løse konflikter du selv er en del av. Deretter kommer megling av tredjepart (lærer eller elev) før man bruker sanksjoner fra en overlegen makt (lærer, rektor, politi). Mobbeprogrammene har snudd dette på hodet. Og Utdanningsdirektoratet har gitt mer penger til disse, nesten ingenting til meglingsprogrammer i skolen, eller arbeid med ferdigheter i konflikthåndtering.

9. I Danmark lagde man en «Trivselsklæring» der Norge laget et «Mobbemanifest». Hvorfor denne vekt på *utilstrekkelighetsspråk* i stedet for et *mestringsspråk*? Vi vet jo at det er en tendens til at den atferd vi retter oppmerksomhet mot vil gjentas. Slik det er i dag må du helst fokusere på signalordet «mobbing» for å få penger til forskning eller programmer – til og med i barnehagen hvor barnehagepedagoger uttrykker ubehag overfor et så fremmed begrep. Den voksne bekymring for skolen og for mobbing, må også forholde seg til at elever i Norge er de som trives best sammenlignet med alle OECD-land.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 41, nummer 11, 2004, side 916-917

TEKST

Dag Hareide, Leder i Nordisk Forum for Megling og Konflikthåndtering